

Laudacja na cześć dr. Insy Eschebach z okazji przyznania Nagrody Wspólnej Polsko-Niemieckiej Komisji Podręcznikowej im. Marii Wawrykowej za rok 2020

Szanowni Państwo,

Drogie Koleżanki i Koledzy,

Wielce Szanowni Laureaci!

po raz drugi w swojej historii Wspólna Polsko-Niemiecka Komisja Podręcznikowa przyznaje podwójne nagrody, tym razem dla dwojga osób reprezentujących różne dziedziny aktywności publicznej: kulturę i naukę. Oboje Laureatów łączy jednak jedna misja: przyczyniają się do lepszego zrozumienia przeszłości i pogłębiania dialogu. Chcę podkreślić, że w czasach płynnie zmieniających się wartości właśnie ZROZUMIENIE INNEGO i DIALOG mają w działaniach Komisji ważne, priorytetowe znaczenie.

Mam zaszczyt i przyjemność wygłosić laudację dla Pani Doktor Insy Eschebach – religioznawczynie, historyczki, muzealniczki, animatorki pamięci o niemieckich, narodowosocjalistycznych zbrodniach i ich ofiarach, głównie w obozie koncentracyjnym Ravensbrück. Fakt, że Insa Eschebach pełniła przez 15 lat funkcję kierowniczkę Muzeum – Miejsca Pamięci (Gedenkstätte) Ravensbrück ma w tym wypadku nie tylko formalne, lecz również symboliczne znaczenie. Otóż patronka naszej nagrody, profesor Maria Wawrykowa, była nie tylko uznaną badaczką i nauczycielką akademicką, ale także w czasie wojny za działalność konspiracyjną więźniarką w latach 1943–1945, m.in. obozów koncentracyjnych w Auschwitz i właśnie w Ravensbrück. Honorując dokonania dr Insy Eschebach, przywracamy również pamięć o naszej patronce i tragicznej historii obozowej.

Począwszy od studiów religioznawstwa, publicystyki i filozofii na Freie Universität Insa Eschebach związana była z berlińskim środowiskiem naukowym. Tu realizowała pierwsze projekty naukowe i obroniła w 1988 roku pracę doktorską, pracując jednocześnie naukowo w dzielnicowym ośrodku sztuki (Kunstamt) na Schönebergu. W latach 1994 – 2001 prowadziła zajęcia w Instytucie Religioznawstwa (Lehrbeauftragte am Religionswissenschaftlichen Institut) na Freie Universität oraz w Instytucie Kulturoznawstwa (Kulturwissenschaftlichen Institut) na Uniwersytecie Humboldtów w Berlinie. Jednocześnie interesowała się problematyką okresu narodowosocjalistycznego i sposobami jej

upamiętnienia w muzeach. Pierwsze doświadczenia zdobywała współpracując przy organizacji wystaw w Muzeum – Miejscu Pamięci Ravensbrück i hamburskiej Neuengamme. Ukoronowaniem jej kariery muzealniczej było objęcie w roku 2005 funkcji kierowniczk Muzeum w Ravensbrück, jednego z najważniejszych i objętych wsparciem ze środków federalnych muzeów w Niemczech, zajmujących się upamiętnieniem w miejscach martyrologii. Od kilku lat piastuje również funkcję przewodniczącej Międzynarodowej Rady przy Centrum Dokumentacyjnym Topografia Terroru w Berlinie.

Zainteresowania dr Eschebach problematyką upamiętnień w miejscach martyrologii więźniów obozów koncentracyjnych zbiegło się z ożywioną dyskusją na ten temat w Niemczech. Długi czas była to problematyka niechciana (RFN) bądź instrumentalizowana politycznie (NRD). Pierwsze impulsy zmiany przyszły na początku lat 80. W krótkim czasie po zjednoczeniu zaczęto nadawać nową treść oraz budować nowe formy i struktury upamiętnień z dużym wsparciem centralnych władz. Debata zapoczątkowana w połowie lat 90., min. przez Volkharda Knigge Thomasa Lutza czy Güntera Morscha – by wymienić tylko niektórych jej uczestników – doprowadziła do wypracowania manifestu w sprawie nowej formuły muzeów miejsc pamięci i stała się na początku XXI wieku podstawą nowej orientacji w przepracowywaniu przeszłości zbrodni narodowosocjalistycznych w Niemczech. Zarówno wśród muzealników, jak i w mediach powstają nowe impulsy do dalszej debaty. Dostrzega się niebezpieczeństwo, głównie z „samozadowolenia w procesie przepracowywania” przeszłości narodowosocjalistycznej i zacieraniu różnicy między niemieckim i sowieckim totalitaryzmem. W ten sposób wpada się w pułapkę dekontekstualizacji historycznych wydarzeń, obniżenia rangi w dialogu społecznym, co w efekcie prowadzi do stagnacji i prostego uturystycznienia miejsc zbrodni narodowosocjalistycznych.

Insa Eschebach aktywnie włączyła się w te debaty. Opublikowała kilka ważnych tekstów, których nie będę wymieniał. Przypomnę tylko trzy: monografię *Öffentliches Gedenken. Deutsche Erinnerungskulturen seit der Weimarer Republik* (Frankfurt am Main 2005) oraz dwa artykuły: *Ravensbrück Women's Concentration Camp: Memories in situ* (Detroit 2017) i *Blutgetränkte Erde. Die Sakralisierung historischer Orte des Massensterbens* (Göttingen 2019). Osobiście jako rodzaj muzealniczego motta Insa Eschebach traktuję jej tekst napisany do tomu wydanego wspólnie z Oliverem von Wrochem, *Gedenkstätten und Geschichtspolitik* (2015). Jest to jej próba określenia wyzwań, jakie stoją dzisiaj przed współczesną pedagogiką miejsc pamięci. W skrócie rozważania Insa Eschebach

podsumowałbym następująco: Muzea pełnią różną rolę w pięciu przestrzeniach percepcyjnych: jako reprezentacje polityki państwowej i mediów, jako reprezentacje ocalałych ofiar i ich potomków, jako artykulacyjne punkty inicjatyw obywatelskich i kontekstów regionalnych oraz jako miejsca edukacji i turystyki. W każdej z nich powstają nowe wyzwania i potrzeba ciągłej dyskusji, by zadania muzeów miejsc pamięci, odpowiadając oczekiwaniom teraźniejszości i przyszłości, nie uległy prostemu uturystycznieniu.

Pole praktycznej realizacji swoich idei znalazła Insa Eschebach w muzeum KZ Ravensbrück. Tak się składa, że będąc w Berlinie przez ponad 10 lat bezpośrednio obserwowałem zmiany, jakie dokonywały się w formach upamiętnienia tego muzeum. Do szczególnych zasług dr Eschebach należało łączenie sztuki wystawienniczej z najnowszymi badaniami naukowymi. Dzięki takiemu dialogowi udało się jej wraz z zespołem znakomicie zrealizować pomysł stałej wystawy monograficznej. Jednocześnie wykazywała się troską o utrzymanie i uczytelnianie kompleksu obozowego. W ten sposób dziś jesteśmy sobie w stanie wyobrazić jego pierwotny zasięg. W utrzymanych na wysokim poziomie publikacjach i wystawach czasowych starała się – co jest szczególnie trudne – przywoływać do pamięci wszystkie grupy więźniarek.

Nie ukrywam, że przed kilkoma laty mieliśmy z dr Inse Eschebach pomysł na wspólny projekt. Obóz Ravensbrück, o czym zapewne Państwo wiedzą, był miejscem, gdzie największa, narodowa grupa więźniarek pochodziła z Polski. To implikuje zobowiązania, ale też współcześnie rodzi problemy, na które nakłada się asymetria polskiej i niemieckiej kultury pamięci. W kontekście czczenia pamięci polskich więźniarek i ofiar eksperymentów, dochodzi do otwartych sporów i oskarżeń. W tle pojawiało się „niebezpieczeństwo nacjonalizacji i dzielenia ofiar”. Chcieliśmy temu zaradzić organizując polsko-niemieckie warsztaty, które pomogłyby uruchomić proces rozpoznania zjawiska, nawiązania kontaktów a następnie praktykowania dialogu. Niestety nie udało nam się do tego doprowadzić z tzw. przyczyn od nas niezależnych. Pozostał problem i pozostało wyzwanie, które mam nadzieję podejmą nasi następcy.

Z usytuowanych w Niemczech dawnych obozów koncentracyjnych prawdopodobnie jedynie KZ Ravensbrück mógłby pełnić funkcję polsko-niemieckiego miejsca pamięci, nie tracąc jednocześnie swojego uniwersalnego przesłania jako symboliczne miejsce cierpienia kobiet. Jednak dramatyczny potencjał opowieści o Ravensbrück nie przedostał się jeszcze do

pamięci funkcjonalnej, czyli takiej, która aktywnie konstruuje tożsamość zarówno Niemców, jak i Polaków.

Osiągnięcia dr Inse Eschebach stworzyły znakomitą podstawę do dalszej pracy również w tym kierunku. Być może dobrą okazją, małym krokiem w rozwinięciu dalszych działań byłoby opracowanie obozowych losów patronki naszej nagrody – profesor Marii Wawrykowej? Przypadek sprawia, że następczynią dr Insy Eschebach od kilku miesięcy jest dr Andrea Genest, która dziś została jednocześnie członkinią Prezydium Komisji Podręcznikowej. Psychologowie mówią, że w życiu nie ma przypadków. Może warto tę okazję wykorzystać!

Wielce Szanowna Laureatko, droga Pani Eschebach, jeszcze raz dziękuję Pani w imieniu Prezydium Komisji za cały dorobek, znakomite efekty kierowania Muzeum i impulsy dla dialogicznego rozwijania nowoczesnej, otwartej kultury pamięci.

Robert Traba

4 grudnia 2020 roku